

4. Цільмак О. М., Яковенко С.І. Модель компетентності працівників міліції / О. М. Цільмак, С. І. Яковенко // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Тематичний вип. "Вища освіта України у контексті інтеграції Європейського освітнього простору". Т.3. – 2009. – С. 664 – 675.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОГО ІНТЕЛЕКТУ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ПОЖЕЖНИХ СТРОКОВОЇ ТА КОНТРАКТНОЇ СЛУЖБИ

Цокота В.Р.

Постановка проблеми. У сучасних умовах зміни військової праці і, як наслідок, змісту професійної діяльності військовослужбовців, пов'язаного з науково-технічним прогресом, зростанням потоку інформації при дефіциті часу, підвищеням ціни помилки і персональної відповідальності, підвищуються вимоги до професійних здібностей військових фахівців, і, у першу чергу, до їх інтелектуальних здібностей. Автори сучасних психологічних досліджень в галузі інтелекту відмічають спірну цінність тестів інтелекту для прогнозування ефективності професійної діяльності в надзвичайних умовах [1; 2; 4; 5; 6]. Це пов'язано з тим, що професійна діяльність під час ризику для життя, менш контрольована, а її результат характеризується високою "ціною" помилки та диференційовано не оцінюється. Для побудови дієвої системи професійно-психологічного відбору військових пожежних потрібен аналіз основних компонентів інтелекту, від яких залежить ефективність професійної діяльності, що обумовлює актуальність розкриття специфіки просторової інтелектуальної сфери військових пожежних строкової та контрактної служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У США, ФРН, Франції, Великобританії та інших країнах-членах НАТО саме тести оцінки інтелектуальних здібностей, які спираються на різні факторні теорії інтелекту, складають основу системи професійного відбору новобранців у Збройних Силах. Іноземні фахівці звертають увагу на позитивний ефект упровадження методів оцінки загальних здібностей військових фахівців, застосування яких не лише забезпечує необхідний розподіл особового складу, але й створює умови економії досить значних коштів. Різноманіття психологічних теорій інтелекту і відповідних методів оцінки неминує породжує проблему обґрунтування, вибору й адаптації найбільш адекватних і перспективних з них для вирішення задач професійно-психологічного відбору конкретних категорій фахівців у конкретних соціально-економічних умовах.

Аналіз експериментально-психологічних і тестологічних теорій інтелекту у світлі задач прогнозування нагальності освоєння і здійснення різних видів військово-професійної діяльності за результатами оцінки рівня розвитку інтелектуальних здібностей показав, що для визначення професійної придатності кандидатів, їхньої здатності до освоєння нових видів діяльності, а також, можливо, профілю підготовки фахівців, достатньо діагностики чотирьох типів інтелекту: загального, вербального, математичного і просторового [4]. Разом з тим, прояв інтелектуальних здібностей у діяльності значною мірою залежить від індивідуально-типологічних особливостей людини, заломлюється крізь призму особистісних рис. У зв'язку з цим ефективність психодіагностичних процедур значно підвищується, особливо якщо інтелектуальні тести застосовуються у складі розширених тестових батареї і передбачають оцінку усієї сукупності індивідуальних психологічних особливостей особистості, які складають структуру здатності до того або іншого виду професійної діяльності.

Особливостями професійної діяльності командира відділення військової команди протипожежного захисту і рятувальних робіт є виконання ним бойових

сті працівників міліції /
м. Тараса Шевченка.
її Європейського осв-

ОГО ІНТЕЛЕКТУ, ОФЕСІЙНОЇ СТРОКОВОЇ

Цокота В.Р.

ської праці і, як на-
пов'язаного з науково-
фіцита часу, підвищен-
ються вимоги до про-
до їх інтелектуальних
ї інтелекту відмічають
сті професійної діяль-
з тим, що професійна
результат характеру
інується. Для побудо-
вих пожежних потрібен
ективність професійної
просторової інтелекту-
служби.

Франції, Великобри-
туальних здібностей,
основу системи про-
рахівці звертають ува-
их здібностей військо-
ний розподіл особо-
к коштів. Різноманіття
и неминує породжує
кватних і перспектив-
відбору конкретних
вах.

них теорій інтелекту у
різних видів військово-
нтелектуальних здібно-
андидатів, їхньої здат-
о, профілю підготовки
агального, вербально-
телектуальних здібно-
-типологічних особли-
рис. У зв'язку з цим
ється, особливо якщо
гестових батарей і пе-
огічних особливостей
шого виду професій-

вділення військової ко-
онання ним бойових

завдань по гасінню пожежі та рятуванню людей в надзвичайних умовах, що вима-
гають від нього розвиненого просторового інтелекту, регуляторно-емоційної та
комунікативної сфер [7].

На основі аналізу літератури та специфіки діяльності було виявлено, що
одним з складових чинників що детермінують ефективність професійної діяльності
військового пожежного, який займає посаду командира відділення є розвинена
сфера просторового інтелекту [1; 2; 4; 5; 6].

Як вказує В.Н. Дружинін індивід з високим рівнем розвитку просторового
інтелекту найімовірніше володітиме високим рівнем розвитку вербального інте-
лекту, при цьому рівень просторового інтелекту визначає успішність навчання по
предметам природно-гуманітарного циклу (біологія, географія і ін.) і фізико-мате-
матичного циклу. Які в свою чергу складають основу діяльності військового по-
жежного [4].

В умовах гасіння пожеж на складах з боеприпасами та інших військових
об'єктах командир відділення, як керівник гасіння пожежі до прибуття старшого
начальника зобов'язаний забезпечити бойове розгортання у мінімально короткий
термін, вказати особовому складу місце знаходження вододжерела, напрям і спо-
соби прокладання рукавних ліній, місце розгалуження з урахуванням використан-
ня мінімальної кількості рукавів у лініях, кількість і види стволів, позиції стільників,
місця установки ручних пожежних драбин.

При цьому тести інтелекту, які використовуються під час професійно-психоло-
гічного відбору не діагностують практичні аспекти конструктивних здібностей. Особ-
ливості просторового інтелекту та взаємозв'язок виконання практичних та теоретич-
них завдань у представників ризиконебезпечних професій не досліджуються.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення психологічних особ-
ливостей просторового інтелекту, які впливають на ефективність професійної діяль-
ності військових пожежних строкової та контрактної служби.

Виклад основного матеріалу. Вибірка, на якій проводилося дослідження,
представлена військовими пожежним. Загальна кількість обстежуваних – 342 чо-
ловіки, з них 188 солдат строкової служби та 154 солдата контрактної служби (з
досвідом роботи у військах за напрямом забезпечення пожежної безпеки протя-
гом року), які пройшли програму підготовки на посаду командира пожежного
відділення у військовій частині А 1705, середній вік досліджуваних складає 20
років. Військові пожежні були розподілені на шість груп в залежності від рівня
ефективності їхньої професійної діяльності, яка оцінювалася експертами та фор-
ми служби (строкова чи контрактна):

Перша група – військові пожежні строкової служби з низькою ефективністю
професійної діяльності – 36 чоловік;

Друга група – військові пожежні строкової служби з середньою ефективні-
стю професійної діяльності – 87 чоловік;

Третя група – військові пожежні строкової служби з високою ефективністю
професійної діяльності – 65 чоловік;

Четверта група – військові пожежні контрактної служби з низькою ефектив-
ністю професійної діяльності – 42 чоловіка;

П'ята група – військові пожежні контрактної служби з середньою ефективні-
стю професійної діяльності – 81 чоловік;

Шоста група – військові пожежні контрактної служби з високою ефективні-
стю професійної діяльності – 31 чоловік.

Проаналізовані етапи професійної діяльності та професійні завдання, які
виконує командир пожежного відділення та їх психологічний зміст. Виділено дві
групи професійних завдань:

1) керування повсякденною діяльністю підрозділу, яка пов'язана із забезпе-
ченням пожежної безпеки та обслуговуванням техніки; 2) завдання, пов'язані з
виконанням оперативних дій під час проведення пожежно-рятувальних робіт. Під
час цих завдань командир пожежного відділення повинен вміти успішно розв'язу-

вати цілу низку сенсорних, перцептивних, атенційних, мнемічних та психомоторних дій, здатність до ефективного виконання яких, можна визначити загальним поняттям просторового інтелекту.

Були визначені такі параметри просторового інтелекту, як: просторова уява та просторове узагальнення (комплекс конструктивних субтестів тесту структури інтелекту (TSI) Р. Амтхауера) та конструктивні практичні здібності (тест "Куб Лінка"). Для визначення зв'язків між параметрами просторового інтелекту військових пожежних та ефективності професійної діяльності був проведений кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта кореляції Кендалла в програмі SPSS 17. Данні представлені в таблиці № 1.

Була побудована модель кореляційних зв'язків параметрів просторового інтелекту військових пожежних та ефективності професійної діяльності яка представлена на рисунку № 1.

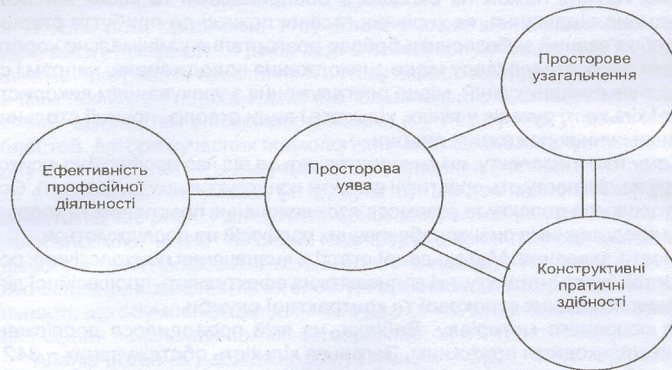

Рис. 1. Модель кореляційних зв'язків параметрів просторового інтелекту військових пожежних та ефективності професійної діяльності

З нашої точки зору, дана модель демонструє однорідність просторового інтелекту військових пожежних. Головним параметром, який впливає на ефективність професійної діяльності є просторова уява. Розвинена просторова уява дозволяє військовим пожежним досягати вищих результатів під час вирішення професійних завдань, при цьому при виконанні завдання, пов'язаного з керівництвом оперативними діями пожежного підрозділу домінуючим є наочно-діяльнісне мислення, тобто втілення у життя теоретичних моделей, якими вони оперують для ефективної професійної діяльності.

Таблиця № 1

Кореляційний аналіз параметрів просторового інтелекту та ефективності професійної діяльності військових пожежних

Параметри	Просторова уява	p - рівень значущості	Просторове узагальнення	p - рівень значущості	Час виконання тесту «Куб Лінка»	p - рівень значущості
Ефективність професійної діяльності	0,115**	0,009	-0,041	0,355	-0,079	0,068
Час виконання тесту «Куб Лінка»	-0,271**	0,001	-0,126**	0,001		
Просторове узагальнення	0,080*	0,045				

Примітка: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$.

В подальшому були визначенні параметри просторового інтелекту, які впливають на ефективність професійної діяльності військових-пожежних строкової та контрактної служби.

На нашу думку це пов'язано з тим, що військові пожежні строкової служби мають досвід практичної діяльності в осередках пожежі обумовлений тільки відпрацюванням навчального матеріалу та керуються у своїх діях теоретичною базою знань, які надали їм викладачі, не спираючись при цьому на свої просторові здібності.

Для порівняння трьох груп військових-пожежних контрактної служби, з різним рівнем ефективності професійної діяльності був застосований Н-критерій Краскала-Уоллеса. Дані представлені в таблиці № 2.

Таблиця № 3

Відмінності по параметрам просторового інтелекту військових-пожежних контрактної служби з різним рівнем ефективності професійної діяльності

Параметр	Середній ранг для групи з низькою ефективністю	Середній ранг для групи з середньою ефективністю	Середній ранг для групи з високою ефективністю	Значення Н-критерій Краскала-Уоллеса	p - рівень значущості
Просторова уява	61,27	80,08	84,06	7,559*	0,023
Просторове узагальнення	79,89	78,38	69,83	0,157	0,561
Час виконання тесту «Куб Лінка»	91,62	78,42	69,83	6,721*	0,035

Примітка: * - $p < 0,05$.

Виявлено статистично достовірний зв'язок ефективності професійної діяльності військових пожежних контрактної служби та таких параметрів як просторова уява та час виконання тесту "Куб Лінка".

Військові-пожежні контрактної служби з вищою ефективністю професійної діяльності краще вирішують геометричні завдання, спостережливіші, мають більш широкий спектр просторових уявлень, розвинутіші конструктивні практичні здібності та наочно-діяльнісне мислення, витрачають менше часу на вирішення простого конструктивного завдання.

З нашої точки зору це пов'язано з тим, що якісне виконання службових обов'язків військовими пожежними потребує вирішення складних просторових завдань, що з одного боку визначає розвинутість просторової уяви та практичних конструктивних здібностей як одних з ключових чинників ефективності професійної діяльності, а з іншого боку сприяє їх розвитку та тренуванню під час виконання повсякденних службових завдань.

Висновки. Розроблена модель просторового інтелекту військових пожежних, яка включає конструктивні здібності теоретичного і практичного плану. Яка характеризується наступними особливостями: 1) незалежністю вмісту і операцій від ситуаційного контексту; 2) можливістю втілювати уявні операції на практиці; 3) інваріантністю операції відносно простору; 4) швидкістю виконання операцій. Використання даної моделі в рамках професійно-психологічного відбору надає можливість прогнозування не лише природно-технічної, але і загальнонаукової обдарованості військових пожежних.

Визначено, що ефективність професійної діяльності військових пожежних строкової служби не пов'язана з просторовим інтелектом, що обумовлено використанням теоретичних знань для керування оперативними діями пожежного підрозділу. В свою чергу ефективність професійної діяльності військових пожежних контрактної служби пов'язана з такими параметрами просторового інтелекту просторова уява та конструктивні практичні здібності, що свідчить про активне використання досвіду та наочно-діяльнісного мислення в професійній діяльності.

Результати дослідження просторового інтелекту військових пожежних можуть бути використані в системі професійно-психологічного відбору та для розробки тренінгових програм, з метою розвинування просторової уяви та практичних конструктивних здібностей, які підвищують ефективність професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бекаревич О.Л. Диагностика профессиональной психологической пригодности курсантов к деятельности по противопожарной защите и спасательным работам : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / О.Л. Бекаревич. – Москва, 2003. – 239 с.
2. Иващенко С.А. Изучение индивидуально-психологических особенностей спасателей МЧС России : Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04 / С.А.Иващенко. – СПб., 2003. – 192 с.
3. Харченко О.В. Ефективність професійної діяльності // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 8. – Харків: УЦЗУ, 2010. – С. 203-211.
4. Черняк А.І. Організаційно-психологічні умови прогнозування професійної придатності військовослужбовців-контрактників за оцінкою їх інтелектуальних здібностей 2005 год: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.09 / А.І. Черняк; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б.Хмельницького. – Хмельниц., 2005. – 19 с.
5. Приходько Ю.О. Роль особистісних особливостей пожежних-рятувальників у визначенні успішності їхньої професійної діяльності // Проблеми екстремальної та кризової психології. – Харків: УЦЗУ, 2007. – Вип. 3. Ч. 2. – С. 200-206.
6. Приходько Ю.О. Критерії оцінки професійної успішності пожежних-рятувальників // Ключевые аспекты научной деятельности – 2007: II Международная научно-практическая конференция. Днепропетровск, 16-31 января 2007 г. – Днепропетровск: "Наука и образование" – 2007. – Т. 9, "Психология и социология". – С. 37- 39.
7. Цокота В.Р. Проблеми психологічної диференціації особливих та надзвичайних умов діяльності // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 8. – Харків: УЦЗУ, 2010. – С.225 – 231.

ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ ДО ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ МАСОВИХ ЗАХОДІВ

Чеботарьов Е.В.

Постановка проблеми. На співробітників органів внутрішніх справ України покладається одне з найважливіших державних завдань – забезпечення громадської безпеки та охорона громадського порядку, припинення групових і масових його порушень під час проведення різноманітних масових заходів.

Стан дослідження проблеми. Різним аспектам проблеми вдосконалення психологічного забезпечення і готовності до діяльності співробітників органів внутрішніх справ присвячені наукові праці Александрова Д.О., Андросюка В.Г., Барка В.І., Бесчасного В.М., Воробійової О.В., Гундерук Л.М., Запорожцевої Г.Є., Ірхіна Ю.Б., Ірхіної С.М., Казміренко Л.І., Лефтерова В.О., Мороз Л.І., Медведева В.С., Молотая В.А., Потапчука Є.М., Тімченка О.В., Чміль М.О., Яковенка С.І. та інших.

Виклад основних положень. Нами розроблена програма підготовки працівників підрозділів міліції громадської безпеки (МГБ) до охорони громадського порядку (ОГП) при проведенні масових заходів під назвою "Формування готовності до діяльності і особистісний розвиток працівника міліції громадської безпеки", метою якої є максимально ефективно вирішення завдань підготовки працівників міліції громадської безпеки до діяльності в умовах проведення масових